

Соціально-економічні передумови підвищення пенсійного віку в Україні

Наталія Мартиненко, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

У статті обґрунтовується необхідність підвищення пенсійного віку в контексті реформування пенсійної системи України. Представлені аргументи про те, що процес підвищення пенсійного віку повинен бути науково обґрунтованим, мати довгостроковий характер, здійснюватися повільно. Зазначається, що підвищення пенсійного віку матиме позитивні ефекти як для пенсійної системи зокрема, так і для економічної системи України загалом, а саме: 1) зниження фінансової залежності пенсійної системи від бюджетних трансфертів; 2) забезпечення соціально прийнятної рівня пенсій; 3) запобігання зростанню страхового навантаження на бізнес; 4) компенсація демографічно обумовленого скорочення економічно активного населення, стабілізація ринку праці; 5) сприяння активному довголіттю. Доведено, що основні аргументи проти підвищення пенсійного віку здебільшого не є достатньо обґрунтованими. Ухвалення відповідних змін до чинного законодавства стосовно підвищення пенсійного віку до 65 років необхідно провести шляхом ухвалення закону «Про адаптацію пенсійного віку до демографічних змін у суспільстві».

Вирішення стратегічного завдання – довгострокової збалансованості і стійкості пенсійної системи може бути досягнуто тільки при здійсненні комплексного підходу до пенсійної реформи, що не обмежується одним параметром, який би важливий він не був. Необхідно здійснити давно назрілі перетворення на ринку праці, у демографічній політиці, економіці та соціальній сфері, які б сприяли створенню реальних умов для громадян заробити гідний рівень пенсії і в повній мірі реалізувати свої права на її отримання.

Доведено, що з метою уникнення короткострокового ефекту від підвищення пенсійного віку та подальшого збільшення витрат на виплату пенсії у зв'язку із зростанням кількості одержувачів з підвищеним обсягом пенсійних прав за рахунок додаткового періоду трудового стажу необхідно провести актуарні розрахунки, які дають можливість сформулювати практичні пропозиції щодо нівелювання негативних економічних наслідків.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, солідарна пенсійна система, старіння населення, підвищення пенсійного віку, навантаження на пенсійну систему, збалансованість пенсійної системи, актуарне моделювання, демографія, макроекономіка

Socio-economic prerequisites for increasing retirement age in Ukraine

Natalia Martynenko, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration the Office of the President of Ukraine

The article substantiates the need to increase the retirement age in the context of reforming the pension system of Ukraine. Arguments are presented that the process of raising the retirement age should be scientifically sound, have a long-term nature, and proceed gradually. It is noted that increasing the retirement age will have positive effects both for the pension system in particular and for the economic system of Ukraine as a whole, including: 1) a decrease in the financial dependence of the pension system on budget transfers; 2) ensuring a socially acceptable level of pensions; 3) preventing the growth of the insurance burden on the business; 4) compensation for the demographically determined reduction in the economically active population, stabilization of

the labor market; 5) promoting active longevity. It is proved that the main arguments against raising the retirement age are for the most part not sufficiently substantiated. The adoption of appropriate amendments to the current legislation regarding raising the retirement age to 65 must be carried out by adopting the law "On adapting the retirement age to demographic changes in society".

The solution to the strategic problem - the long-term balance and stability of the pension system can be achieved only by implementing an integrated approach to pension reform, which is not limited to one parameter, no matter how important it is. It is necessary to carry out long-overdue transformations in the labor market, in demographic policy, economy and social sphere, which would help create real conditions for citizens to earn a decent level of pension and fully realize their rights to receive it.

It is proved that in order to avoid the short-term effect of raising the retirement age and further increasing the cost of paying pensions due to the increase in the number of recipients with an increased amount of pension rights due to an additional period of seniority, it is necessary to carry out actuarial calculations that allow us to formulate practical proposals to mitigate the negative economic consequences.

Keywords: pension provision, joint pension system, aging of the population, raising the retirement age, load on the pension system, balanced pension system, actuarial modeling, demography, macroeconomics

Социально-экономические предпосылки повышения пенсионного возраста в Украине

Наталья Мартыненко, Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

В статье обосновывается необходимость повышения пенсионного возраста в контексте реформирования пенсионной системы Украины. Представлены аргументы о том, что процесс повышения пенсионного возраста должен быть научно обоснованным, иметь долгосрочный характер, проходить постепенно. Отмечается, что повышение пенсионного возраста будет иметь положительные эффекты как для пенсионной системы в частности, так и для экономической системы Украины в целом, а именно: 1) снижение финансовой зависимости пенсионной системы от бюджетных трансфертов; 2) обеспечение социально приемлемого уровня пенсий; 3) предотвращение роста страховой нагрузки на бизнес; 4) компенсация демографически обусловленного сокращения экономически активного населения, стабилизация рынка труда; 5) содействие активному долголетию. Доказано, что основные аргументы против повышения пенсионного возраста в большинстве своем не достаточно обоснованы. Принятие соответствующих изменений в действующее законодательство относительно повышения пенсионного возраста до 65 лет необходимо провести путем принятия закона «Об адаптации пенсионного возраста к демографическим изменениям в обществе».

Решение стратегической задачи – долгосрочной сбалансированности и устойчивости пенсионной системы может быть достигнуто только при осуществлении комплексного подхода к пенсионной реформе, что не ограничивается одним параметром, каким бы важным он не был. Необходимо осуществить давно назревшие преобразования на рынке труда, в демографической политике, экономике и социальной сфере, которые бы способствовали созданию реальных условий для граждан заработать достойный уровень пенсии и в полной мере реализовать свои права на ее получение.

Доказано, что во избежание краткосрочного эффекта от повышения пенсионного возраста и дальнейшего увеличения расходов на выплату пенсий в связи с ростом численности получателей с повышенным объемом пенсионных прав за счет дополнительного периода трудового стажа необходимо провести актуарные расчеты, позволяющие сформулировать практические предложения по нивелированию негативных экономических последствий.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, солидарная пенсионная система, старение населения, повышение пенсионного возраста, нагрузка на пенсионную систему, сбалансированность пенсионной системы, актуарное моделирование, демография, макроэкономика

Постановка проблеми.

В останні десятиліття багато країн світу, зіткнувшись із проблемою фінансування централізованих пенсійних систем, проводили реформи за наступними напрямками: підвищення пенсійного віку, стимулювання пізнішого виходу на пенсію, жорсткість умов раннього виходу на пенсію, збільшення трудового стажу, обмеження на виплати пенсій працюючим пенсіонерам. Таким чином, реформи в основному стосувалися зміни співвідношення між дохідною і видатковою частинами розподільних пенсійних систем і були спрямовані на дотримання державних зобов'язань перед пенсіонерами в умовах погіршення економічної ситуації.

У 2019 р. вікова група від 25 до 64 років складає більше половини населення Європи. Прогнози свідчать, що до 2050 р. частка людей у віці від 25 до 64 років впаде нижче 50 відсотків. На світовому рівні у 2019 р. приблизно дев'ять відсотків людей мають вік 65 та старше. За прогнозами,

частка літніх людей у світі сягне майже 12 відсотків у 2030 році, 16 відсотків у 2050 р. та може досягти майже 23 відсотків до 2100 р. Прогнози показують, що до 2050 р. кожна четверта людина в Європі може бути у віці 65 років або старше. Старіння населення матиме глибокий вплив на коефіцієнт потенційної підтримки, який визначається як кількість людей працездатного віку (від 25 до 64 років) на людину у віці 65 років і старше. У 2019 р. у Європі це співвідношення людей у віці від 25 до 64 років на кожну людину у віці 65 або старше дорівнювало трьом [12].

Одним з основних викликів сучасного пенсійного забезпечення є старіння населення. Дане явище стало загальною тенденцією, зокрема і для України. Зростання літнього покоління з урахуванням скорочення працездатного населення країни викликає побоювання в світлі збільшення чисельності літніх людей, які можуть опинитися за межею бідності (таблиця 1).

Табл. 1

Розподіл постійного населення з віковими групами (тис. осіб)

Рік	Розподіл постійного населення з віковими групами			% осіб 60 років і старше до 16-59 років	Розподіл постійного населення з віковими групами		% осіб 65 років і старше до 15-64 років
	0-15 років	16-59 років	60 років і старше		15-64 років	65 років і старше	
2009	7005,0	29586,0	9372,4	31,7	32169,8	7317,4	22,7
2010	6982,6	29328,6	9471,4	32,3	32130,2	7168,8	22,3
2011	6975,7	29090,1	9532,4	32,8	32137,0	6965,2	21,7
2012	6531,5	28842,2	9618,0	33,3	31993,3	6928,5	21,7
2013	7047,7	28622,9	9702,1	33,9	31846,8	6905,3	21,7
2014	7120,1	28372,5	9753,3	34,4	31606,4	6928,8	21,9
2015	6816,0	26613,3	9330,4	35,1	29634,7	6675,8	22,5
2016	6856,3	26317,4	9417,2	35,8	29327,7	6768,9	23,1
2017	6887,0	25982,0	9545,9	36,7	29011,9	6867,5	23,7
2018	6895,5	25641,3	9679,8	37,8	28719,0	6967,3	23,4
2019	6862,8	25293,7	9827,1	38,9	28468,0	7034,6	24,7

Складено автором на підставі [2]

Підвищення пенсійного віку виглядає найбільш простим інструментом, що забезпечує скорочення чисельності одержувачів пенсій, витрат пенсійної системи і збільшення надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

У даній статті будуть проаналізовані аргументи «за» і «проти» доцільності підвищення пенсійного віку в Україні, оскільки багатьма західними експертами визнається найбільш ефективним засобом компенсації процесу старіння населення через підвищення пенсійного віку [8, 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різним аспектам питання підвищення пенсійного віку присвячено роботи вітчизняних учених, серед яких: М. Кравченко (запропоновано пропозиції для України щодо напрямів, засобів, інструментів і механізмів проведення пенсійної реформи), О. Коваль (запропоновано методологічний підхід до оптимізації пенсійного віку в Україні), Л. Ткаченко (дослідила фактори, що спричиняють дефіцит солідарної системи України, запропонувала сценарій підвищення пенсійного віку) [7], С. Козловський (доведено, що важливим проблемним питанням при підвищенні пенсійного віку є низька тривалість життя в Україні).

Попри значний науковий доробок, актуальним залишається обґрунтування підвищення пенсійного віку з позицій досягнення цілей розвитку пенсійної реформи. Зазначене потребує ретельного наукового обґрунтування необхідності реформування пенсійної системи України в частині підвищення пенсійного віку.

Метою статті є аналіз причин, що зумовлюють необхідність і доцільність підвищення пенсійного віку; формування найбільш прийнятної сценарію підвищення пенсійного віку з урахуванням економічних і соціально-демографічних чинників; визначення основних проблем, що підлягають опрацюванню на етапі підготовки до підвищення пенсійного віку, щоб досягти від проведеної реформи максимального ефекту.

Виклад основного матеріалу.

Проблеми пенсійної системи України здебільшого залишаються невирішеними внаслідок впливу макроекономічних і демографічних чинників, які є щодо неї зовнішніми. Швидке старіння населення, кризові явища в економіці обумовлюють зростання чисельності громадян, які потребують соціальної підтримки та захисту з боку держави.

Страхові внески, які є основним джерелом формування бюджету Пенсійного фонду, не забезпечують в повному обсязі виконання зобов'язань по пенсійному забезпеченню громадян. Бюджет Пенсійного фонду залишається залежним від трансфертів з Державного бюджету.

Протягом 2019 р. загальні доходи бюджету Пенсійного фонду становили 434,9 млрд грн. У структурі загальних доходів 241,8 млрд грн (55,6 %) – власні, 193,1 млрд грн (44,4 %) – кошти Державного бюджету [5].

На 1 січня 2020 р. на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11 334,7 тис. пенсіонерів, загальна чисельність застрахованих осіб дорівнювала 13 177,4 тис. [5].

Пенсійна система України, що здатна ефективно функціонувати тільки в умовах фінансового і економічного зростання, зіткнулася з демографічними ризиками, які несприятливо позначаються на формуванні її фінансових ресурсів. Сучасний етап модернізації пенсійної системи України є продовженням параметричних та інституціональних реформ, обґрунтованих трансформацією соціально-економічної системи держави в нинішніх ринкових умовах. В Україні неефективно функціонує солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та діє третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, який також не є дієвим, унаслідок недовіри громадян недержавним пенсійним фондам.

Найважливіший параметр будь-якої пенсійної системи солідарного типу – співвідношення між чисельністю працівників, за яких або якими сплачуються страхові внески, та чисельністю пенсіонерів. Це співвідношення залежить від демографічних процесів у

країні. У державах із солідарною пенсійною системою найбільш поширений спосіб підтримки прийнятної рівня пенсій без шкоди для економічного зростання – регулювання цього співвідношення за допомогою зміни меж пенсійного віку.

Старіння населення породжує набагато менше проблем там, де залежність літніх людей від соціальних трансфертів, що надходять до них від більш молодих поколінь, не дуже велика. Солідарні системи підсилюють ефекти інституціональної пастки, в якій опинилися сучасні економіки. Розподільний елемент збільшує економічну залежність пенсіонерів і перетворює цю залежність у глибоко вкорінену соціальну норму. Солідарні пенсійні системи привчили громадян до того, щоб вважати головним джерелом забезпечення себе в старості не власні заощадження, а пенсійні виплати, що надаються державою.

Так, Л. Ткаченко, аналізуючи сучасне становище та шляхи реформування солідарної пенсійної системи в Україні, зазначає: «Якщо пенсійний вік для жінок і чоловіків підвищити до 65 років (сучасна норма в країнах ЄС), кількість пенсіонерів порівняно зі сценарієм статус-кво буде меншою на 1–1,5 млн осіб, а пенсійні видатки зменшаться на 1 – 1,3 % ВВП» [7, с. 5]. Науковець до найперспективніших заходів реформування відносить «поступове підвищення пенсійного віку до європейського стандарту (65 років)» [7, с. 11].

Пенсійний вік – один з основних інструментів державного регулювання співвідношення чисельності працездатного населення і пенсіонерів. Даний показник значно впливає на величину пропозиції робочої сили на ринку праці, тому межа пенсійного віку опосередковано впливає на збалансованість і фінансову стабільність пенсійної системи загалом.

Питання про підвищення пенсійного віку залишається непопулярним серед населення. За даними опитування соціологічних досліджень до питання підвищення пенсійного віку 82,4 % респондентів ставляться негативно і в жодному разі не підтримують його. Лише приблизно 3 % респондентів підтримують поступове підвищення пенсійного віку тільки для чоловіків до 63–65 років, і всього 1 % респондентів підтриму-

ють підвищення пенсійного віку тільки для жінок до 63–65 років. Біля 8 % респондентів висловилося за поступове підвищення пенсійного віку для обох статей до 63–65 років упродовж 3–5 років [1].

Ставлення респондентів до підвищення пенсійного віку тісно пов'язане з рівнем їхнього добробуту. Найбільш негативно налаштовані респонденти, що належать до найменш забезпечених груп респондентів: тих, хто змушений економити на харчуванні (88 %), й тих, кому не вистачає коштів на одяг і взуття (90 %). Підвищення пенсійного віку за умови збільшення розміру пенсії підтримали б тільки 9 % респондентів з числа найменш забезпечених респондентів, а за умови встановлення пенсійного віку залежно від трудового стажу – лише 5 % респондентів з числа такої категорії осіб. Майже 76 % респондентів з числа молодих осіб у віці 18–29 років ні в якому разі не підтримують підвищення пенсійного віку нікому. Біля 8 % респондентів з числа осіб цієї вікової категорії підтримують підвищення пенсійного віку для обох статей до 63–65 років, поступово, впродовж 3–5 років [1].

Такі результати опитування цілком очікувані. З урахуванням невисокої тривалості життя найчастіше роблять висновок про те, що підвищувати пенсійний вік можна лише після суттєвого збільшення цього показника. Головним аргументом проти підвищення пенсійного віку виступає стабільно низька тривалість життя населення України, особливо чоловіків.

Відповідно до даних Державної служби статистики України за результатами обстеження робочої сили, зайнятість громадян старше працездатного віку щороку зростає. Трудова активність чоловіків пенсійного віку є дещо більшою, ніж жінок. Так, за період січень – вересень 2019 р. зайнятість жінок віком 60–70 років становила 12,3 % до всього населення відповідного віку, зайнятість чоловіків – 16,7 %. Зайнятість громадян віком 60–70 років у сільській місцевості становить 15,6 % до всього населення відповідного віку, у міській місцевості – 13,4 %, тобто зайнятість громадян старше працездатного віку у сільській місцевості дещо вища (таблиця 2).

Табл. 2

Зайнятість громадян старше працездатного віку за статтю,
типом місцевості, віковими групами

	Січень – вересень 2018 р.		Січень – вересень 2019 р.	
	Тис. осіб	У % до всього населення відповідного віку	Тис. осіб	У % до всього населення відповідного віку
Усе населення віком 15 років і старше	16408,5	57,2	16723,4	51,9
З них				
60–70 років	664,9	13,6	703,6	14,1
71 рік і старше	–	–	95,8	2,6
Міська місцевість	11313,9	58,3	11505,9	53,3
З них				
60–70 років	439,9	13,0	461,8	13,4
71 рік і старше	–	–	49,5	2,2
Сільська місцевість	5094,6	55,1	5217,5	49,0
З них				
60–70 років	225,0	14,9	241,8	15,6
71 рік і старше	–	–	46,3	3,2
Жінки	7940,9	52,7	8015,5	45,6
З них				
60–70 років	348,5	11,9	369,6	12,3
71 рік і старше	–	–	54,4	2,1
чоловіки	8467,6	62,2	8707,9	59,4
З них				
60–70 років	316,4	16,2	334,0	16,7
71 рік і старше	–	–	41,4	3,6

Складено автором за [3]

Отже, реальний мотив негативного ставлення громадян до підвищення пенсійного віку – не стан здоров'я і втома, але це залежить від умов праці, а можливість раннього початку періоду «подвійних виплат» – пенсії та заробітної плати одночасно. Досягнення пенсійного віку та призначення пенсії – це не тільки і не стільки припинення трудової діяльності, скільки момент, коли вони починають отримувати стабільний додатковий дохід у вигляді пенсії.

Крім того, на сучасній стадії розвитку та суспільства України, коли в суспільному виробництві випереджаючими темпами зростає не товарне виробництво, а надання послуг та інформації та відповідно збільшується частка інтелектуальної праці, збереження працездатності працівника все меншою мірою залежить від фізичного стану людини. Більше значення мають рівень освіти, кваліфікація та компетенція, які з віком не тільки не втрачаються, а, навпаки, зростають, тому молодь не завжди може

замінити старших людей. Крім того, молодь та люди передпенсійного віку займають діаметрально протилежні позиції в сфері зайнятості.

Але, слід враховувати те, що з підвищенням пенсійного віку серйозно загостриться проблема працевлаштування людей передпенсійного віку. Це зумовлено загальним станом економіки, недостатністю необхідної кількості робочих місць. Підвищення конкуренції на ринку праці може призвести до посилення умов укладення трудових договорів і зниження соціальної захищеності працівників. Для осіб старших вікових груп основною проблемою працевлаштування є вікова дискримінація при відборі на роботу.

Підвищення пенсійного віку може призвести до зростання обсягу виплат допомоги з безробіття за рахунок зростання кількості одержувачів. Отже, необхідно зазначити, що параметричні зміни пенсійної системи призводять до збільшення витрат за іншими напрямками, які повинні пом'якшити

соціальні ризики ухвалених рішень. Саме тому політика ринку праці має бути спрямована на розширення можливостей зайнятості людей передпенсійного віку та пенсіонерів.

Зважаючи на те, що демографічні показники слугують орієнтиром розвитку пенсійної системи в перспективі, необхідно розглянути ретельно демографічні фактори, що впливають на формування системи пенсійного забезпечення.

Підвищення пенсійного віку, безсумнівно, призведе до зниження кількості пенсіонерів, але тут також необхідно враховувати ризик до життя до можливості реалізації своїх пенсійних прав. Для підвищення пенсійного віку в усіх розвинених країнах є істотний демографічний резерв: у більшості з них очікувана тривалість життя при народженні чоловіків істотно перевищує 70 років, жінок – 80 років. В Україні такого демографічного резерву немає, не зважаючи на те, що дані, наведені в таблиці 3, свід-

чать про те, що очікувана тривалість життя при народженні дещо підвищилась.

Якщо у 2007 р. середня очікувана тривалість життя при народженні становила 68,25, то в 2017 р. вона досягла 71,98 (у чоловіків – 66,25 та у жінок – 76,37), але дещо знизилась у 2018 р. та становила 71,76 (у чоловіків – 66,69, у жінок – 76,72). Динаміка показника «середня очікувана тривалість життя при народженні» в Україні має тенденцію до збільшення, однак вона на багато менша, ніж у будь-якій із країн ОЕСР (таблиця 3). Очікувана тривалість життя при народженні в Іспанії – 82,9, Швейцарії – 82,9, Франції – 82,4, Фінляндії – 81,9, Португалії – 81,2, Італії – 82,6 [11]. Україна відстає від країн Європейського Союзу за показником очікуваної тривалості життя на 10–12 років. Крім того, в Україні спостерігається аномально висока гендерна різниця показників смертності.

Із зазначеного можна зробити висновок,

Табл. 3

Середня очікувана тривалість життя в Україні

Рік	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
2007	68,25	62,51	74,22
2008	68,27	62,51	74,28
2009	69,29	63,79	74,86
2010	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2014	71,37	66,25	76,37
2015	71,38	66,37	76,25
2016	71,68	66,73	76,46
2017	71,98	67,02	76,78
2018	71,76	66,69	76,72

Складено автором за [2, 4]

що для поступового підвищення пенсійного віку жінок до 60 років [6] були демографічні передумови, що стосується переходу на загальноєвропейський пенсійний вік, то майже половина чоловічого населення України буде практично позбавлена права отримання свого страхового відшкодування.

Але, слід звернути увагу на те, що у 2018 р. показник «середня очікувана тривалість життя при досягненні 65 років» становив для обох статей – 15,14 років, для жінок – 16,85 років, для чоловіків – 12,61 років [4].

Варто зазначити, що середня очікувана тривалість життя при досягненні 65 років, починаючи з 2011 р. змінювалась не суттєво: найнижчим цей показник був у 2015 р. – 14,89 років та у 2011 р. – 14,96 років, найвищим у 2014 р. – 15,18 років.

Середня очікувана тривалість життя після виходу на пенсію в країнах ОЕСД у чоловіків становить 17,8 років при середньому пенсійному віці 65,4 роки, у жінок – 22,5 років при середньому пенсійному віці 63,7 років [10].

У країнах-членах Європейського Союзу

(EU28) середня очікувана тривалість життя після досягнення пенсійного віку становить: у чоловіків –18,2 (пенсійний вік 64 років), у жінок – 23,1 (пенсійний вік 62,3 років). Так, у Швейцарії у чоловіків вона становить 18,8 років (пенсійний вік 66,4 роки), у жінок –22,6 (пенсійний вік 65 років); Норвегії у чоловіків –18,0 (пенсійний вік 66 років), у жінок –22,8 (пенсійний вік 63,7 років); Швеції у чоловіків –18,0 (пенсійний вік 66,4 років), у жінок –21,3 (пенсійний вік 65,4 років); Фінляндії у чоловіків – 19,1 (пенсійний вік 64,3 років), у жінок – 23,5 (пенсійний вік 63,4 років); Естонії у чоловіків – 15,4 (пенсійний вік 65,5 років), у жінок – 20,1 (пенсійний вік 65,7 років) [10].

Норматив пенсійного віку є прямою похідною від зовнішніх для пенсійної системи чинників і умов. Одним з таких факторів визнані демографічні характеристики населення країни як в минулі періоди, в яких формувалися державні пенсійні зобов'язання, так і в майбутні, які будуть визначати умови реалізації накопичених пенсійних прав сучасних поколінь застрахованих осіб.

В Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого віку і низька молодшого. На 1 січня 2018 р. чисельність осіб у віці 0–15 років становила 16,3 % загальної чисельності постійного населення, у віці 60 років і старше – 23,4 %, у віці 16–59 років – 60,2 % [2].

Період 1995–2007 рр. характеризується спадом народжуваності в Україні. Сумарний коефіцієнт народжуваності був досить низьким у 1999 р. та становив 1,127, у 2000 р. – 1,116, у 2001р. – 1,078, у 2002 р. – 1,095 [2]. Саме через це чисельність населення працездатного віку скорочуватиметься, а пенсійного віку навпаки – зростатиме.

У 2018 р. сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні становив 1,301 дитини на 1 жінку репродуктивного віку. При такій народжуваності не відбувається навіть просте відтворення населення [2]. Світовий коефіцієнт народжуваності у 2019 р. становить 2,5, прогнозується на 2050 р. – 2,2, на 2100 р. – 1,9. У Європі та Північній Америці у 1990 р. коефіцієнт фертильності дорівнював 1,8, у 2019 р. – 1,7, прогнозується на 2050 р. – 1,7, на 2100 – 1,8 [12].

Скорочення народжуваності призводить до того, що покоління молоді, які вступатимуть на ринок праці за своєю чисельністю значно менші від поколінь, які досягатимуть пенсійного віку.

Крім демографічних чинників, для вікового нормативу враховується зростаюча в умовах ринкової економіки вагомість таких зовнішніх щодо пенсійної системи факторів, як макроекономічні процеси і рівень розвитку ринку праці, в яких ці пенсійні права будуть формуватися. Незбалансованість між чисельністю реципієнтів та донорів пенсійної системи залежить також від наступних факторів.

У результаті підвищення ролі вищої освіти, збільшення тривалості періоду її здобуття молодь пізніше розпочинає трудову діяльність, що призводить до скорочення її загальної тривалості. Вихід на ринок праці відбувається зазвичай вже після 20 років, отже, період зайнятості не перевищуватиме 40 років. Відбувається зміщення початку трудової діяльності до більш пізніх вікових груп та, відповідно, скорочення періоду трудового життя, протягом якого сплачуються страхові внески до пенсійної системи.

Крім того, чисельність застрахованих осіб набагато менша за чисельність осіб працездатного віку (за рахунок існування економічно неактивного населення, безробітних, неформально зайнятих), а загальна чисельність пенсіонерів більше чисельності осіб пенсійного віку (через наявність дострокових пенсій по старості, по інвалідності, за вислугу років тощо). Так, загальна чисельність застрахованих осіб у грудні 2019 р. становила 13,2 млн осіб [5], кількість осіб у віці 16–59 років – 25,3 млн осіб [2]. Загальна чисельність пенсіонерів на 01.01.2020 становила 11,3 млн осіб, із них пенсію за віком одержують 8,5 млн осіб [5].

Готовність продовжувати трудову діяльність після досягнення пенсійного віку багато в чому залежить від стану здоров'я, яке у населення похилого віку в Україні є досить низьким. Серед аргументів проти підвищення пенсійного віку слід назвати високий рівень інвалідизації населення. При підвищенні загальноновстановленого пенсійного віку слід очікувати

різке збільшення кількості одержувачів пенсій по інвалідності.

Так, для об'єктивної оцінки навантаження на пенсійну систему необхідно враховувати те, що доволі-таки значна частина пенсійних виплат здійснюється не після досягнення пенсійного віку, а по інвалідності, так на 01.01.2020 р. одержували пенсію по інвалідності – 1 454,5 тис. осіб, що становить 12,83 % від загальної кількості 11 334,7 тис. пенсіонерів [5].

Отже, ухвалення рішення про підвищення пенсійного віку вимагає: по-перше, всебічного опрацювання та аналізу можливих наслідків для пенсійної системи і всіх пов'язаних галузей економіки та соціальної сфери; і по-друге, максимально широкого громадського обговорення.

З метою уникнення короткострокового ефекту від підвищення пенсійного віку та подальшого збільшення витрат на виплату пенсії у зв'язку із зростанням числа одержувачів з підвищеним обсягом пенсійних прав за рахунок додаткового періоду трудового стажу необхідно провести актуарні розрахунки, які дають можливість сформулювати практичні пропозиції щодо нівелювання негативних економічних наслідків.

Сучасні реалії такі, що без використання методів актуарного аналізу неможливо забезпечення ефективного фінансового контролю та управління, які гарантують поточну, середньострокову та довгострокову збалансованість пенсійної системи. Вони використовуються при розробці концептуальних рішень з проведення пенсійних реформ, здійснення аналізу законодавчих ініціатив, спрямованих на модернізацію пенсійної системи, на вироблення рекомендацій по зміні параметрів пенсійної системи, опрацюванні законодавчих та нормативно-правових актів, поточній діяльності, при плануванні доходів та видатків системи на наступні періоди.

Актуарне моделювання дозволяє визначити розмір страхового тарифу і відповідних зобов'язань з урахуванням різних варіантів економічного та демографічного розвитку, що надає можливість опрацювати оптимальну фінансову стратегію.

Для актуарних розрахунків в системі

пенсійного страхування, окрім макроекономічних показників, даних про зайнятість та економічну активність населення використовуються наступні демографічні дані з урахуванням статі: коефіцієнти народжуваності та сумарні коефіцієнти народжуваності, коефіцієнти смертності та прогнозні зміни смертності, структура чисельності населення та офіційні прогнози чисельності населення, коефіцієнти міжнародної міграції в залежності від віку.

Актуарне моделювання надає можливість корегування параметрів демографічних тенденцій по структурі змін груп населення; взаємодії між системами зайнятості, міграцією, ринком праці, системою заробітної плати, інших систем доходів населення та пенсійним страхуванням.

Органи законодавчої та виконавчої влади при формуванні пенсійної політики повинні враховувати прогнозовані демографічні зміни.

Висновки з даного дослідження.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що процес підвищення пенсійного віку повинен бути ретельно підготовленим, мати перехідний період, носити довгостроковий характер, здійснюватися поступово, а також супроводжуватися додатковими заходами.

Підвищення пенсійного віку матиме позитивні ефекти як для пенсійної системи зокрема, так і для економічної системи України у цілому: 1) зниження фінансової залежності пенсійної системи від бюджетних трансфертів; 2) забезпечення соціально прийняттого рівня пенсій; 3) запобігання зростанню страхового навантаження на бізнес; 4) компенсація демографічно обумовленого скорочення економічно активного населення, стабілізація ринку праці; 5) сприяння активному довголіттю.

Здійснюючи підвищення пенсійного віку, необхідно відмовитися від гендерних відмінностей у віці виходу на пенсію, підвищення здійснювати повільно. Ухвалення відповідних змін до чинного законодавства стосовно підвищення пенсійного віку до 65 років необхідно провести шляхом прийняття закону «Про адаптацію пенсійного віку до демографічних змін у суспільстві».

Очевидно, що для вирішення проблем пенсійного забезпечення громадян необхідно змінювати параметри самої пенсійної системи, наприклад, підвищувати пенсійний вік або змінювати формулу розрахунку пенсій.

Вирішення стратегічного завдання – довгострокової збалансованості і стійкості пенсійної системи може бути досягнуто тільки при здійсненні комплексного підходу до пенсійної реформи, що не обмежується одним параметром, який би важливий він не був. Необхідно здійснити давно назрілі перетворення на ринку праці, у демографічній політиці, економіці та соціальній сфері, які б сприяли створенню реальних умов для громадян заробити гідний рівень пенсії і повною мірою реалізувати свої права на її отримання.

Необхідно задіяти інші резерви підвищення стійкості та збалансованості пенсійної системи, такі як легалізація тіньового сектору економіки, збалансування формального сектору ринку праці, підвищення рівня заробітної плати, створення нових робочих місць і зниження безробіття, встановлення обґрунтованих ставок страхових внесків, розвиток професійно-

го пенсійного страхування, що сприятиме зменшенню навантаження на солідарну систему.

Поліпшити демографічну ситуацію дозволить прийняття стратегічних заходів щодо стимулювання народжуваності, зниження смертності в дитячому та працездатному віці, підвищення якості охорони здоров'я, зниження інвалідності і смертності.

Розвиток інститутів професійного та добровільного пенсійного страхування сприятиме підвищенню рівня життя пенсіонерів у перспективі, зниженню витрат держави на виконання своїх пенсійних зобов'язань, соціально-економічному розвитку країни за рахунок інвестування сформованих фінансових ресурсів.

Перспективи подальших розвідок. Потребують дослідження питання реформування нинішньої солідарної пенсійної системи через посилення вимог до критеріїв призначення пенсії, підвищення ефективності пенсійних видатків в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, реформування системи пенсійного страхування з метою досягнення гідного рівня пенсійного забезпечення в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Громадська думка, пенсійна реформа та ставлення до пенсії в Україні. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». 2018. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/05/Pension_Survey_March2018_ua.pdf.
2. Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. Зайнятість та безробіття / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Жінки і чоловіки в Україні : стат. зб. / Державна служба статистики України. 2019. 102 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_gch2018.pdf.
5. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf (дата звернення: 07.03.2020).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій Закон України: від 3 жовтня 2017 р. N 2148-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/page> (дата звернення: 08.03.2020)
7. Ткаченко Л. Солідарна пенсійна система України: сучасне становище та шляхи реформування. URL: https://texty.org.ua/pdf/pensions_policy.pdf
8. Bielecki M. et al. Decreasing Fertility vs Increasing Longevity: Raising the Retirement Age in the Context of Ageing Processes. *Economic Modelling*. 2016. Vol. 52. P. 125–143.
9. Holzmann R. Global Pension Systems and Their Reform: Worldwide Drivers, Trends and Challenges. *International Social Security Review*. 2013. Vol. 66. No 2. P. 1–29.
10. Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, 2019. URL: <https://read.oecd-ilibrary.org/data/data-sources/fs/9789264304523-en>

oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2019_b6d3dcfc-en#page4 (дата звернення: 01.03.2020)

11. Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2018. URL: <https://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2018-2019/europe/ssptw18europe.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).

12. World Population Prospects 2019: Highlights. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2019. URL: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf.

REFERENCES

1. *Hromadska dumka, pensiina reforma ta stavlennia do pensii v Ukraini [Public opinion, pension reform and attitude to pension in Ukraine]*. (2018). Proekt USAID "Transformatsiia finansovoho sektoru". pfu.gov.ua. Retrieved from https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/05/Pension_Survey_March2018_ua.pdf [in Ukrainian].
2. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Naseleattia ta mihratsia [Demographic and Social Statistics. Population and Migration]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi. Zainiatist ta bezrobittia. [Demographic and Social Statistics. Labor Market. Employment and Unemployment]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Jinky i choloviky v Ukraini [Women and men in Ukraine]. (2019). *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_gch2018.pdf [in Ukrainian].
5. Zvit pro robotu ta vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2019 rotsi [Report on the work and budget execution of the Pension Fund of Ukraine in 2019]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchia pensii: Zakon Ukrainy vid 3 jovtnia 2017 r. № 2148-VIII [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the increase of pensions: Law of Ukraine of October 3, 2017 No. 2148-VIII]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/page> [in Ukrainian].
7. Tkachienko, L. Solidarna pensiina systema Ukrainy: suchasne stanovyshchie ta shliakhy reformuvannia [The Joint Pension System of Ukraine: Current Situation and Reform Paths]. Retrieved from https://texty.org.ua/pdf/pensions_policy.pdf [in Ukrainian].
8. Bielecki, M. et al. (2016). Decreasing Fertility vs Increasing Longevity: Raising the Retirement Age in the Context of Ageing Processes. *Economic Modelling*, 52, 125–143.
9. Holzmann, R. (2013). Global Pension Systems and Their Reform: Worldwide Drivers, Trends and Challenges. *International Social Security Review*, 66, 1–29.
10. Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris. (2019). Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2019_b6d3dcfc-en#page4.
11. Social Security Programs Throughout the World: Europe. (2018). Retrieved from <https://www.ssa.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2018-2019/europe/ssptw18europe.pdf>
12. World Population Prospects 2019: Highlights. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). Retrieved from https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf.

Мартиненко Наталія Василівна

Аспирант

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України
61001, м. Харків, просп. Московський, 75

Email: natalmartynenko@gmail.com

Martynenko Natalya

Ph.D. Student

Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration of the Office of the President of Ukraine
75, Moskovsky Ave., Kharkiv, 61001, Ukraine

Цитування: Мартиненко Н. В. Соціально-економічні передумови підвищення пенсійного віку в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2020 Т. 8, № 1. С. 106–116.

Citation: Martynenko, N. V. (2020). Sotsialno-ekonomichni peredumovy pidvyshchennia pensiinoho viku v Ukraini [Socio-economic prerequisites for increasing retirement age in Ukraine]. *Public administration aspects*, 8 (1), 106–116.

Стаття надійшла / Article arrived: 04.01.2020

Схвалено до друку / Accepted: 27.02.2020